Frederiksbergs første folketingsmand Carl Christian Hall 1849-81

Af Ernst Priemé

Da *Carl Christian Hall* i 1881, syg og nedbrudt, opgav sit sæde i folketinget, havde han i 33 år repræsenteret Frederiksberg-kredsen i de lovgivende forsamlinger, først i den grundlovgivende rigsforsamling, derefter i folketing og rigsråd. Under hele sin politiske virksomhed som folketingsmand og minister boede Hall i sin valgkreds, på Ny Bakkegård i Rahbeks allé. I de første år af sit ægteskab havde Hall sit hjem i Filosofgangen, men da fru Hall var svagelig efter den første søns fødsel, anbefalede hendes læge, at den unge auditørfamilie skulle flytte uden for voldene, og i maj 1840 købte Hall af tobaksfabrikør *Johannes Cordia Bech* Ny Bakkegård »med Hauge og Vænge«, en grund på omtrent 9 tønder land, der strakte sig fra Slotskroen til det gamle Bakkehus, som Bakkegårdens tidligere ejer, dispachør *Knud Engelbrecht Langberg* i 1803 havde solgt til Rahbek. Om købet fortæller *Frederik Barfod,* at Hall en forårsdag i 1840 var gået ud med sin ven, silke- og klædehandler *Georg Bloch,* der ville se på Bjerregården ved Valby Bakke. »Ved et tilfælde opdagede de undervejs, at også Høj-Bakkegård var tilsalgs. Hall købte denne underhånden, mens Bloch på auktion købte Bjærggård«.[1]

Hjemmet på Ny Bakkegård blev i årenes løb »en værdig Arvtager af Bakkehusets Traditioner fra Rahbeks Tid«.[2] Blandt dets gæster var *Johan Ludvig Heiberg* og *Johanne Luise,* der fortæller, at Hall »som alle dannede Mennesker i denne Periode interesserede sig i høi Grad for den sceniske Kunst«. »Politiken, denne Alt opslugende Hyæne, havde endnu ikke Kræfter til at fortrænge Muser og Gratier. Hall underholdt sig ofte med mig om Theatrets Præstationer og om mine egne Rollers Udførelse.«[3] Oprindelig var den kreds, Hall samlede i sit hjem, over-

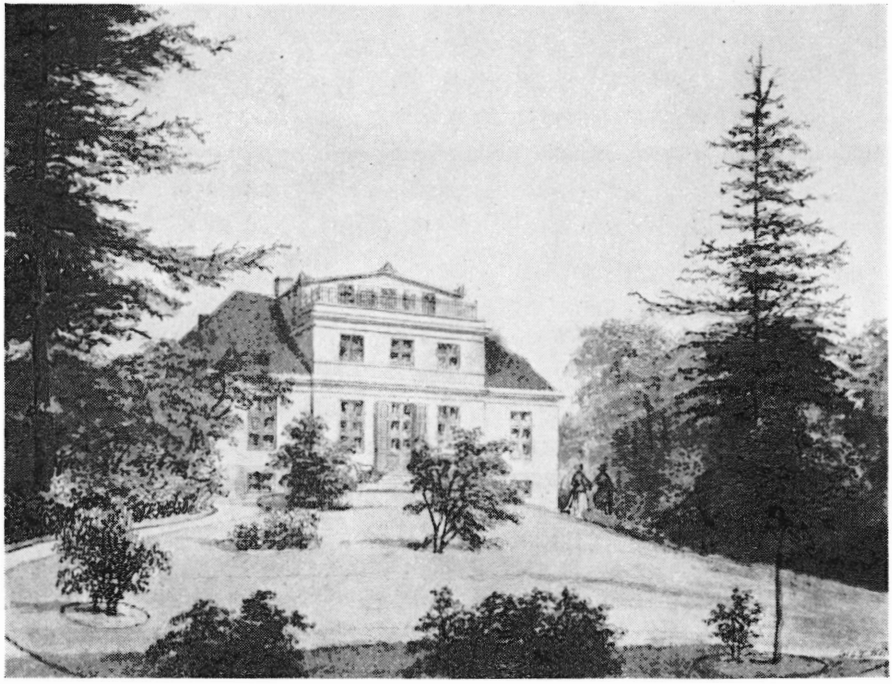

NY BAKKEGAARD (nu Rahbeks allé 34), hvor Hall boede fra 1840 til sin død 1888. Tegning af H. G. F. Holm, ca. 1850 (Københavns Bymusæum).

vejende litterær-æstetisk, men efter at han havde indtaget en fløjplads i det politiske liv, blev Bakkegården også et samlingssted for mange af det nationalliberale gennembruds mænd. Enhver Københavner kendte, skriver *Topsøe,*[4] »det gule Hus bag den skraanende Have, i hvilken et Par store Fyrretræer give Bygningen selv et klædeligt Relief . . . . . en hyggelig Bolig, men prunkløs og borgerlig.« »Det Værelse, han har valgt til sig selv, er i en Gavludbygning paa Kvisten, udstyret med en Tarvelighed, som mangen en Student vilde føle sig utilfreds med. Der sad han som ung Auditør, der sad han som Konsejlspræsident og Udenrigsminister . . .«.

Året efter at Hall var flyttet til Frederiksberg, blev han som grundejer medlem af sogneforstanderskabet (1841-54), hans første offentlige tillidshverv, og han havde således syv års kommunal virksomhed bag sig, da han i 1848 trådte frem som kandidat ved valget til den grund-

lovgivende rigsforsamling. Derimod tog Hall ikke direkte del i revolutionsårets politiske røre herhjemme, i de bevægede møder og optog forud for martsministeriets dannelse; men han havde tilknytning til to af de nye ministre. Hans nære ven fra ungdomsårene, lensgrev *F. M. Knuth*, var blevet udenrigsminister, og den nye kultusminister *D. G. Monrad* kendte han fra den kreds af studentervenner, som de gamle skolekammerater fra Borgerdydskolen på Christianshavn, Hall, *C. E. Fenger*, *Vilh. Birkedal* og *Viktor Bloch* dannede kernen i. I denne kreds mødtes, skriver *Peter Vedel* i sit »Bidrag til Monrads Biografi«[5] »for første Gang Monrad med Hall, og det er vanskeligt at finde to Mænd, der, begge højtbegavede og udprægede Personligheder, i Livsforhold og Egenskaber var mere forskellige. Smuk og kraftig, livsglad og frejdig, i Harmoni med sig selv og med Verden, var Hall udgaaet fra et lykkeligt og velstaaende Hjem, omgivet af gode Barndomsvenner, vel set og vel modtaget overalt, og Fremtiden aabnede sig smilende og lovende for ham. Monrad derimod havde aldrig haft et Fædrehjem, næppe kendt sine Forældre, altid staaet ene i Livet og kæmpet med Fattigdom . . . Ligesom de var forskellige i Livsvilkaar, saaledes var de det ogsaa i Egenskaber, Karakter og Livsanskuelse, og det var lidet sandsynligt, at de to nogensinde skulde komme til at føle oprigtig Sympati for hinanden . . .«.

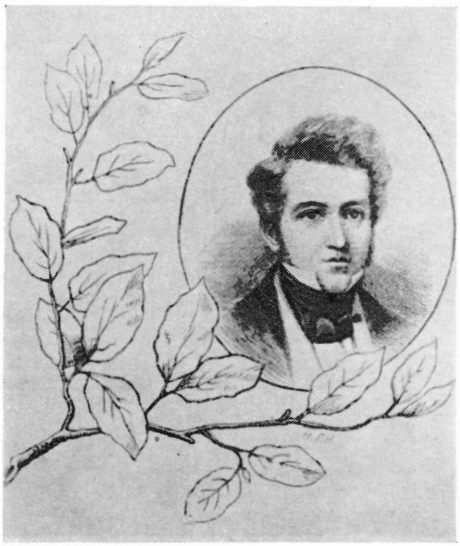

HALL I UNGDOMS-ÅRENE.
Træsnit af H. P. Hansen (Det kgl. Bibliotek).

Denne modsætning kom allerede til udtryk, da det nye ministerium straks efter sin dannelse ville udnævne Hall til medlem af østifternes stænderforsamling. Monrad advarede, fordi han ikke var sikker på, om ikke Halls politiske standpunkt var for moderat; men betænkelighederne blev overvundet, og den kongelige udnævnelse skete den 4. april. Hall havde dermed modtaget sin første politiske tillidspost.

Under sin 33 år lange parlamentariske gerning måtte Hall møde på valgtribunen nitten gange, men han sad sikkert i sin kreds, »skjønt det ikke manglede ham paa Modkandidater, og skjønt han, som han selv udtrykte sig, udøvede en beklagelig Tiltrækningskraft paa alle Slags politiske Karikaturer, der stundum gjorde Valghandlingen til farceagtige Løjer«.[6]

Den politiske agitation samlede sig dengang i højere grad end nu om selve valgdagen; imellem slagene holdtes der ikke mange taler uden for rigsdagen. Og selv da Hall var trådt frem som de nationalliberales førstemand, drog han ikke, som det senere blev skik for førende politikere, ud i landet for at fremlægge sit partis politik, han holdt sig hjemme i sin egen kreds og talte foran valgene til sine frederiksbergske vælgere. Disse valghandlinger på Frederiksberg hørte, skrev redaktør *Bille,* »som Regel til de interessanteste i Landet, da Hall gjærne ved dem tog Anledning til udførlige politiske Redegørelser for Vælgerne, til hvis store Flertal han stod i et ualmindeligt sympathetisk Forhold«.

DE FØRSTE VALG

OPTAKTEN til valget af den grundlovgivende rigsforsamling den 5. oktober 1848 begyndte allerede midt på sommeren. Den 21. juli frarådede »Almuevennen« vælgerne at stemme på 26 navngivne stænderdeputerede for østifterne, deriblandt den kongelig udnævnte overauditør Hall. De 26 deputerede var faldet i unåde hos bondevennerne ved at stemme for kongevalg til den grundlovgivende forsamling, de havde derved »lagt for Dagen, at de, naar Friheden og Ministeriet gaae hver sin Vej, da heller følge Ministeriet end Friheden, hvilket Folket ingenlunde er tjent med«. En måned senere offentliggjorde Bondevennernes Selskab sin kandidatliste,[7] og på Frederiksberg opstilledes et af selskabets bestyrelsesmedlemmer, amtsforvalter, etatsråd *P. Povelsen,* der i begyndelsen af fyrrerne havde været formand for Frederiksberg og Hvidovre sogneforstanderskab.

Halls kandidatur blev offentlig ført frem af et udvalg, hvori bl. a. geheimearkivar *C. F. Wegener,*[8] fabrikant *I. C. Drewsen* og etatsråd, generaldecisor *L. C. Brinck Seidelin* havde sæde. Dette udvalg offentliggjorde den 12. september følgende henvendelse til vælgerne i østifterne:

»Til nogle af os undertegnede indløb fra flere Vælgere i Østifterne det Spørgsmaal, om vi ikke saae os i Stand til at foreslaae dem Candidater til de forestaaende Valg til Rigsforsamlingen, da man i Landdistrikterne flere Steder var i Uvished om, paa hvem man burde stemme. Vi kom derfor sammen og bleve, efter modent Overlæg, enige om at nævne følgende . . . .«.

Udvalget nævnte navne på 18 kandidater til bestemte kredse eller områder og bragte et lidt mindre antal kandidater i forslag uden stedangivelser. Listen havde som helhed et nationalliberalt præg – blandt dens navne var foruden Hall så kendte nationalliberale som *A. F. Krieger* og *H. N. Clausen* for henholdsvis Køge- og Præstøkredsen - men den var ikke ensidig i sin sammensætning.[9] Af de 18 foreslåede kandidater blev de 17 opstillet, og ti af dem rykkede ind i den grundlovgivende forsamling.

Fire dage efter at Halls kandidatur således var blevet meddelt, udsendte etatsråd Povelsen følgende erklæring:[10]

»Da det Rygte er blevet udspredt, at jeg ikke attraae Folkevalg til den forestaaende Rigsforsamling, fordi jeg skulde smigre mig med det Haab at ville blive valgt af Regjeringen, skylder jeg at modarbejde dette Rygtes Virkning for mig ved herved offentlig at erklære, at ligesom jeg efter mit Begreb om Kongevalg og sammes rimelige Følger aldrig kunde falde paa at modtage Valg i saadan Egenskab, dersom denne Hæder imod Formodning maatte blive mig til Deel, saaledes vilde det derimod være mig særdeles kjært, om jeg, der efter flere Beboeres Opfordring har bestemt at stille mig i det Valgdistrikt, der bestaar af Brønshøi, Frederiksberg og Hvidoure Sogne samt Amager, maatte besidde Beboernes Tillid i den Grad, at jeg ved deres Valg blev kaaret til at tage Sæde i den forestaaende Rigsforsamling«.

Erklæringen er et vidnesbyrd om, at der allerede midt i september var en ivrig agitation i sving, og denne skærpedes efterhånden som valgdagen rykkede nærmere. Valgreform-komitéen, der bestod af bondevenner og Hippodrommænd, udsendte et fire siders flyveblad »Det forestaaende Valg i Kjøbenhavns Amts første Distrikt«. Heri hed det bl. a.:

»Lige indtil de allersidste Dage var Valget i dette Distrikt anseet for saa godt som aldeles afgjort, ei blot uden for, men ogsaa i selve

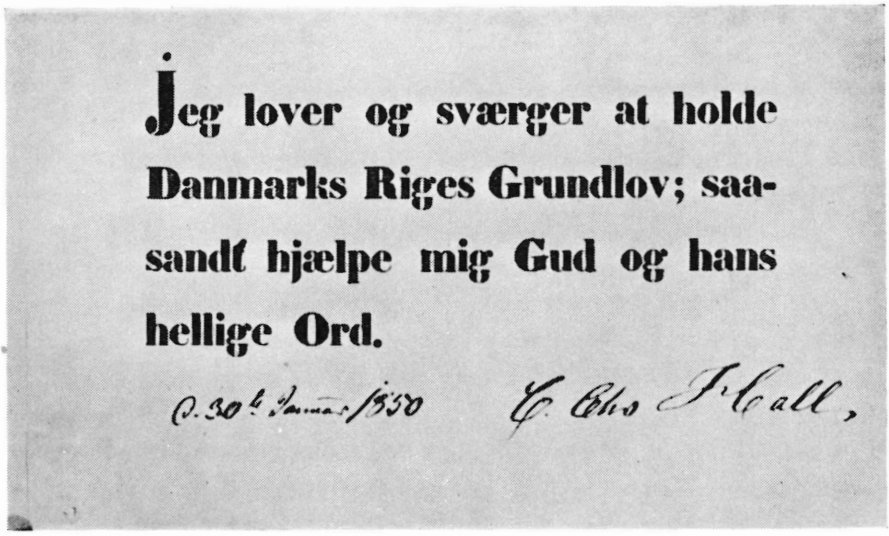
Jeg lover og sværger at holde Danmarks Riges Grundlov; saasandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord.

EDS-FORMULAREN, som Hall underskrev, da den første rigsdag trådte sammen på Christiansborg den 30. januar 1850 (Rigsdagens arkiv).

Distriktet; og dette af den ganske simple og naturlige Grund, at Distriktet eier i sin egen Midte en af disse aabne, mandige, aldeles blanke og pletfri Karakterer, som vi desværre kun sjelden træffe paa, en Mand, der med sjelden Hæderlighed har staaet sin Prøve som Folkets Ven og Talsmand ..... Denne Mand er Etatsraad Povelsen«. »Mod ham optræder nu i disse Dage en i politisk Henseende lidet bekjendt Mand, i det mindste er han ubekjendt for Distriktets Bondestand og vil forsøge paa at fortrænge Bondens gamle, prøvede Ven fra den Hæderspost, at repræsentere Distriktet i Rigsforsamlingen, og nogle Folk af den saakaldte højere Klasse begynde nu strax at udsprede, at Valget vil være tvivlsomt og saaledes derved at hverve Stemmer for Overauditeur Hall«.

Om Hall skrev flyvebladet: »Vi kjende ham kun meget lidt, og vi tvivle meget om, at ret mange af Districtets Beboere kjende ham, med Undtagelse af ganske enkelte fornemmere Folk; han har jo aldrig nogensinde før deltaget i eller viist Interesse for offentlige eller communale Anliggender, og har stedse holdt sig aldeles fjernt fra Bondestanden ... Hall er ingen politisk Karakter«.

I en efterskrift oplyste flyvebladet, at Kjøbenhavns Landkommunalforening havde holdt et offentligt møde den 21. september, men »i denne Forsamling gav Hr. Hall ikke Møde, og omendskjøndt en af de otte Mænd, som offentlig havde anbefalet Hr. Halls Valg var tilstede, yttrede denne dog ikke et eneste Ord til Anbefaling af Hr. Halls Valg i Distriktet«.

I sin politiske programtale, som Hall lod trykke,[11] polemiserede han ikke mod sin modkandidat. Derimod udtalte han ved prøvevalget, at han maatte »berøre de imod ham formentlig stedfundne Machinationer«, idet han sigtede til valgreform-komitéens flyveblad, der havde »sat sig den dobbelte Opgave dels at overøse hans Medkonkurrent, der er Medlem af den nævnte Comité, med Lovtaler, der endog er drevne til den Yderlighed, at det tilregnes en Præst i Distriktet som en Forbrydelse mod de ham af Gud og Mennesker overdragne Kaldspligter at have, som det paastaas, virket mod denne Candidats Valg, deels ved underfundige Antydninger og aabenbare Usandheder at nedsætte ham (Hall) selv«.

Ved prøvevalget stemte over 100 af de tilstedeværende på Hall,

---

VALGBESTYRELSENS ERKLÆRING OM, AT HALL ER BLEVET VALGT TIL MEDLEM AF DET FØRSTE FOLKETING. Dokumentet (Rigsdagens arkiv) har følgende ordlyd:

»Vi undertegnede Medlemmer af Valgbestyrelsen for Kjøbenhavns Amts 1ste Folketingskreds gjøre vitterligt, at Aar 1849 den 4de December afholdtes, efter foregaaende lovlig Berammelse, Valgmøde paa Tracteurstedet Alleenberg i Frederiksberg Allee, til Foretagelse af Valg paa det Medlem, som fra bemeldte Valgkreds skal møde og tage Sæde i Folketinget paa den i Aarene 1850-52 afholdende Rigsdag.

Ved dette Valg udnævntes til Medlem af Folketinget Overauditør Lic. jur. Docent ved Universitetet Sogneforstander i Frederiksberg *Carl Christian Hall.*

At Alt, hvad der ifølge Valglovens Forskrifter skal iagttages med Hensyn til Valget er efterkommet, bekræftes herved med vor Underskrift.

Valgbestyrelsen for Kjøbenhavns Amts 1ste Folketingskreds den 4de December 1849«.

Erklæringen er underskrevet af valgbestyrelsens otte medlemmer med formanden for Frederiksberg sogneforstanderskab, assessor *H. Raasløff* i spidsen (Raasløff blev i 1860 minister for Holsten og Lauenburg i det Hall'ske ministerium, men måtte året efter træde tilbage på grund af uenighed om den slesvigske politik og var i 1864 med til at stifte Augustforeningen, jfr. s. 52)

De øvrige underskrivere er de tre sognepræster, *Gunni Busch,* Brøndbyerne, *Ernst Henrik Clasen,* Brønshøj-Rødovre, og *Jacob Ludvig Hansen,* Glostrup, derefter Halls stiller ved mange valg gårdejer *Peter Bech,* Valby, og endelig tre Amager-repræsentanter, cand. phil. *Peter Schouw,* Sophienhøj i Sundby, gårdejer *Peter Svendsen Smidt,* Store Magleby, og sognefoged *Gert Dirchsen Bacher,* Gamle Krudtmøllegård i Sundbyøster.

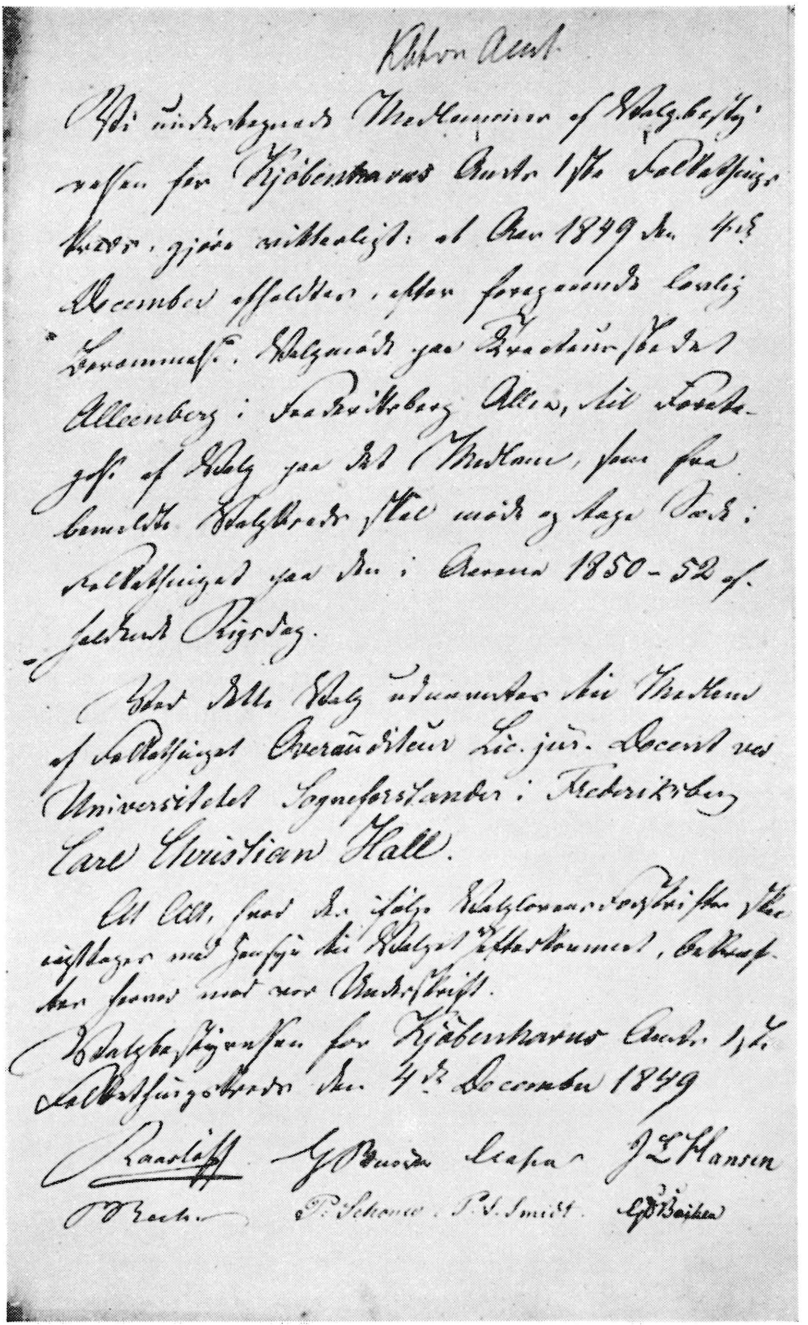

Protocol Udtog

Ved undertegnede Medlemmer af Valgbestyrelsen for Kjøbenhavns Amts 1ste Valgkreds, gjøres vitterligt: at Aar 1849 den 4de December afholdtes, efter foregaaende lovlig Varsel, Valgmøde paa Frederiksberg Allee, til Valg af Valgmand paa det Medlem, som paa bemeldte Valgkreds skal møde og tage Sæde i Valgkredsen paa den i Aarene 1850–52 afholdende Rigsdag.

Efter dette Valg udnævntes det Medlem af Valgkredsen Overretsadvokat Lic. jur. Docent ved Universitetet Sognefoged i Frederiksberg Carl Christian Hall.

Alt dette, saad De ifølge Valglovens Bestemmelser skal indberetes med Hensyn til Valgets Gyldighed, bekræftes herved med vore Underskrifter.

Valgbestyrelsen for Kjøbenhavns Amts 1ste Valgkredsgodkjender den 4de December 1849

Raarlaff. G. Bruun. Lassen. J. C. Hansen
O. Rasch. P. Schanke. P. J. Smidt. G. Baiken

mens højst 20 undlod at stemme.[12] Halls valg måtte dermed anses for sikret, og på valgdagen den 5. oktober opnåede han 189 stemmer, mens etatsråd Povelsen kun mønstrede 43.[13] Tallene er små, men valgkredsen havde, selv om den foruden Frederiksberg og Hvidovre også omfattede Brønshøj, Taarnby og Magleby sogne, kun 277 vælgere, stemmeprocenten var højst respektabel, næsten 84.

Da rigsforsamlingen havde løst sin opgave med vedtagelsen af grundloven af 5. juni 1849 – et arbejde, Hall tog ivrig del i som ordfører for et af lovens afsnit – skulle efter en sommer, præget af krigens hændelser, det første folketing vælges. Hall samlede vælgerne på Skydebanen den 19. november, og på dette møde, der ledede af den kendte skuespiller, instruktør *N. P. Nielsen,* udtalte Hall bl. a.:

»Da jeg skiltes fra Distriktets Vælgere paa Valgdagen den 5. Oktober i Fjor, da udtalte jeg det som mit Ønske og Haab, atter at kunne samles med dem, naar Rigsforsamlingens Arbejder vare tilendebragte for at aflægge Regnskab for mit Forhold deri. Naar dette ikke er skeet, saa er Grunden dertil ikke Mangel paa Ønske hos mig derom, men, mine Herrer, jeg maatte dele den almindelige Erkjendelse dengang, at Stemningen ikke var for dens Slag Møder; Folkets Sind droges dengang andetsteds hen. Det var derfor, at den 5. Juni gik saa stille og uformærkt forbi, som om den ikke havde hørt blandt de uforglemmelige Dage i Danmarks Historie, og det var derfor, at først den 6. Juli med sit Sejersbudskab atter vakte Folket, kaldte det til festlige Sammenkomster«.[14] Af politisk interesse indeholdt talen et i beherskede udtryk holdt løfte om kommunalt selvstyre, idet Hall fandt, at der »ingen Tvivl er om, at der maa ydes Kommunerne en langt større, en mere udstrakt Myndighed til Afgørelsen af deres rene kommunale Anliggender. Der kan heller ingen Tvivl være om, at Kommunens Bestyrelse vistnok maa udgaae fra Valg«.

På mødet ønskede ingen af vælgerne ordet, og på valgdagen den 4. december 1849 valgtes Hall ved kåring. Ved dette første folketingsvalg holdt bondevennerne sig i det hele tilbage over for de nationalliberale spidser, åbenbart ængstelige for at fremkalde en gentagelse af væverens sejr over H. N. Clausen ved Præstø-valget året før. Efter valget oplyste »Almuevennen« (21. decbr. 1849), at bondevennernes bestyrelse havde støttet Hall. »En Deputations indtrængende Opfordring til et af

Bestyrelsens Medlemmer (gårdejer *Ole Nielsen,* Havsgaard) om at stille sig imod Hall afsloges, til Gunst for Hr. Halls Kandidatur«.

Ved det følgende valg, i 1852, dukkede derimod en modkandidat op, en tidligere skolelærer *N. H. Thyboe,* der nu var sekretær i Københavns Amts Brandforsikring.[15] Han afviste at være »protegeret af Bondevennerne«, der »kun fandtes i ringe Del i Distriktet, hvor de saa godt som intet kunde udrette«, men han var bondeven i Colbjørnsens og Reventlows betydning af ordet. I sin valgtale – og med en fremtrædende embedsmand som modkandidat – gav han »et Hib til Embedsstanden« og vendte sig »mod den Fare, der truede os fra Intelligensen«.[16] Hall svarede, at det »vistnok (var) paa Tiden, at hele den usande Tale om Embedsstanden som en fra det øvrige Folk forskellig og ligeoverfor de andre Stænder og Friheden fjendtlig staaende Klasse, forstummede, idet Embedsstanden for en ikke ringe Del udgaaer fra selve Borger- og Bondestanden og atter gjennem mangfoldige Led vender tilbage og slutter sig til disse«.

På valgdagen, den 4. august, fik Hall 244 stemmer og Thyboe 45. Kredsen havde nu op imod 2300 vælgere, så valgdeltagelsen var meget ringe, stemmeprocenten lå under 13.

PROFESSOR HJORT SOM MODKANDIDAT

DA ministeriet *Bluhme* ikke kunne få tronfølge- og toldenhedslovene vedtaget, opløste det folketinget og udskrev valg til den 26. februar 1853. I denne valgkamp stod de nationalliberale overfor en alliance af konservative helstatsmænd og bondevenner, og på Frederiksberg fik Hall en modkandidat, der med iver kastede sig ud i agitationen, og som havde den styrke, at han var en øvet polemiker. Den nye kandidat var den tidligere soraner-lærer og literat, professor *Peder Hjort,* der ved det første folketingsvalg havde været opstillet i Slagelse. Hjort stillede sig nu på Frederiksberg som tilhænger af regerings-politikken, men svagheden ved hans kandidatur var, at den korrespondance, som han inden brudet i 48 havde ført med hertugen af Augustenborg, ikke var glemt og endnu virkningsfuldt kunne bruges imod ham. Den 10. december 1852 præsenterede »Fædrelandet« ham i en artikel under overskriften »Peder Hjort, engang en af Hertugen af

Augustenborgs Nærmeste«, og da valgkampen kom i gang først i februar, blev denne brevveksling uskånsomt fremdraget. På et vælgermøde i »Enighedsværn« ved jernbanestationen dukkede det famøse brev op. Efter referat i »Berlingske Tidende«[17] oplæste en tilstedeværende »et Brev, som Prof. Hjort havde skrevet til Hertugen af Augustenborg og mente, at hans Valg i Danmark var en politisk Umulighed.« Hjort svarede, at »han ikke dengang vidste, at Hertugen var en Landsforræder«. »Almuevennen« gengav derimod senere[18] episoden på følgende måde: En person ville oplæse brevet, men »flere Stemmer vilde ikke tillade det, og nu raabte Rigsdagens Byrosjef d'Coninck: Professor Hall behøver ikke den Slags Midler for at blive valgt«. Men hvad enten brevet blev læst op på »Enighedsværn« eller ej, spillede det en sådan rolle, at Hjort inden valgdagen måtte rykke frem med en fyldig forklaring. Det skete i form af »Et trykt Brev fra Professor Hjort til Kjøbenhavns Amts 1ste Valgkredses Vælgere og disses Nærmeste«.[19] Peder Hjort vil deri vise, hvor »fuldkommen uskyldig jeg, Gud ske Lov, er med Hensyn til den Mands (Hertugens) Forbrydelser imod Konge og Fædreland«. Da han for 33 år siden opholdt sig på studierejse i Rom, ankom Frederik den sjettes to unge søstersønner dertil for at »bese den mærkværdigste Stad i hele Verden.« Den danske gesandt, gehejmelegationsråd, professor *Brøndsted* – »en Svigerfader til Hr. Prof. Hall,« føjer Hjort til! – var en ældre mand, han ville hellere blive ved sine studeringer og »foreslog Hertugen at vælge mig til Fører.« På Hjemvejen gjorde Hjort efter indbydelse ophold hos prinsen på Als. »Det viste sig her, iblandt andet, at deres Fru Moder i Ungdommen godt havde kjendt min Moder og sammes Familie, og sligt bidrog da sit til, at Forholdet blev inderligere.« I brevene, som senere udvekslede, »taltes ene og alene om Schleswigholsteinernes paa mange Maader sig aabenbarede Planer. Jeg advarede ham imod at lade sine unge Sønner omgaaes med »slesvigholstenske sammensvorne,« jeg foreslog, at i det mindste en af dem sendtes til Akademiet i Sorø, for at blive til en rigtig dansk Prins.«

Professor Hjort har næppe ventet at kunne rokke den position, som professor Hall indtog hos de frederiksbergske vælgere, men har sat større lid til Amager-vælgerne. Han var født i Taarnby, og hans valgkamp spændte fra Dragør, hvor »omtrent 70 Vælgere skal have

lovet ham deres Stemmer«,[20] til Sundbyøster skole. Ved mødet i Sundbyøster vakte en seddel af følgende ordlyd en vis opmærksomhed:

»Maglebylille Vælgere:
Vægteren i Maglebylille bedes herved at opmuntre Beboerne den 9.de Febr. Kl. 16 at møde i Ny-Kro for at lade Prof. Hjort at udtale sig om Kongens vanskelige Stilling, Landets Velfærd imellem ordentlige Vælgere – i Stedet for mellem Prof. Halls Partivenner, der ringeagte hvad der sømmer sig for velopdragne Mennesker. W. Bruun«.

»Dagbladet« oplyste, at hr. Bruun var kapellan på Amager og ikke måtte forveksles med pastor Bruun ved Garnisons kirke, der »ogsaa med megen Iver har taget sig af Hr. Peder Hjorts Valg.«

Professor Hjorts Amager-kampagne, der på et enkelt møde støttedes med en tale af oberst *Tscherning,* inspirerede iøvrigt »Folkets Nisse« til denne lille tekst-annonce:

»Søndagen den 20.de Februar opføres i Nykro paa Amager uden Hr. Etatsraad Heibergs Tilladelse

»EN SØNDAG PAA AMAGER.«

Hr. Peder Hjort udfører Hovedrollen som Gjæst.
Lokalet bliver vist temmelig varmt. Liebhavere indbydes«

På valgdagen viste det sig, at næsten alle Hjorts tilhængere fandtes på Amager. En foreløbig stemme-opgørelse i »Dagbladet« gav følgende tal

	Hall	Hjort
Dragør	1	79
Taarnby	136	65
Frederiksberg	143	12
Hvidovre	115	4
Valby	106	0

Dragør-skipperne havde altså holdt deres løfte til Hjort, mens Valby-bønderne enstemmigt havde fulgt sogneforstanderen, gårdejer *P. Bech,* der ved dette som mange følgende valg var Halls eneste stiller. Det samlede resultat blev 645 st. for Hall og 174 for Hjort.

Den livlige valgkamp synes ikke at have efterladt nogen bitterhed hos Hall mod den temperamentsfulde professor. Da Hall nogle år senere indstillede en brodersøn af Hjort til et gejstligt embede, skrev han straks et brev herom til Hjort, da han tænkte sig, at »det kunde være Dem selv en personlig Glæde at være den første, der bragte ham denne Efterretning.«[21]

MINISTER-ÅRENE OG OPPOSITION EFTER 1864

DA tronfølge-loven ikke nåede den fornødne $^3/_4$ majoritet, opløstes rigsdagen pány, og selv om regeringen, der efter opløsningen fik *A. S. Ørsted* til chef, sejrede ved det nye valg den 27. maj, var Halls stilling urokkelig. Ved valghandlingen på Frederiksberg slot kåredes han uden modkandidat, og dette gentog sig, da Hall, afskediget af politiske grunde fra sin stilling som generalauditør, stillede sig ved opløsningsvalget næste år (1. december 1854). Centrum og bondevenner gik denne gang sammen i en »kold alliance« for at fremtvinge Ørsteds fald, og i sin kreds fik Hall alle stemmer undtagen tre,[22] og ved valget det følgende år, da Hall for første gang fremtrådte for sine vælgere som minister, skete kåringen helt enstemmigt.

Da den treårige valgperiode udløb i sommeren 1858, var Hall konsejlspræsident. I sin valgtale udviklede han »Grunden til, at han . . . paany fremtraadte som Kandidat uagtet han alt ved det forrige Valg for tre Aar siden havde erklæret, at han ikke oftere vilde stille sig. Den endelige Afslutning paa Forfatningsforholdene, som der dengang var Udsigt til, var ikke kommen i Stand, og det syntes for nogle Maaneder siden, som om der vilde blive stor Mangel paa prøvede Kræfter i Folketinget.«[23] Ved dette valg dukkede der en modkandidat op, cand. phil. *Morten Chr. Levinson.* En ugestid før valget havde Levinson taget ordet ved en folkefest, der holdtes på Vemmetofte strand med I. A. Hansen og Carl Ploug som talere, og han blev i den anledning af »Fædrelandet» betegnet som en »tidligere fra offentlige Forsamlinger kendt comisk Person.«[24] Som kandidat udtalte han sig for at få vort forhold til Tyskland ordnet ved en evropæisk kongres; men da en korrespondent til »Kölnische Zeitung« hævdede, at Levinson var blevet tvunget til at forlade valgtribunen under råbet: »Ned med den Sles-

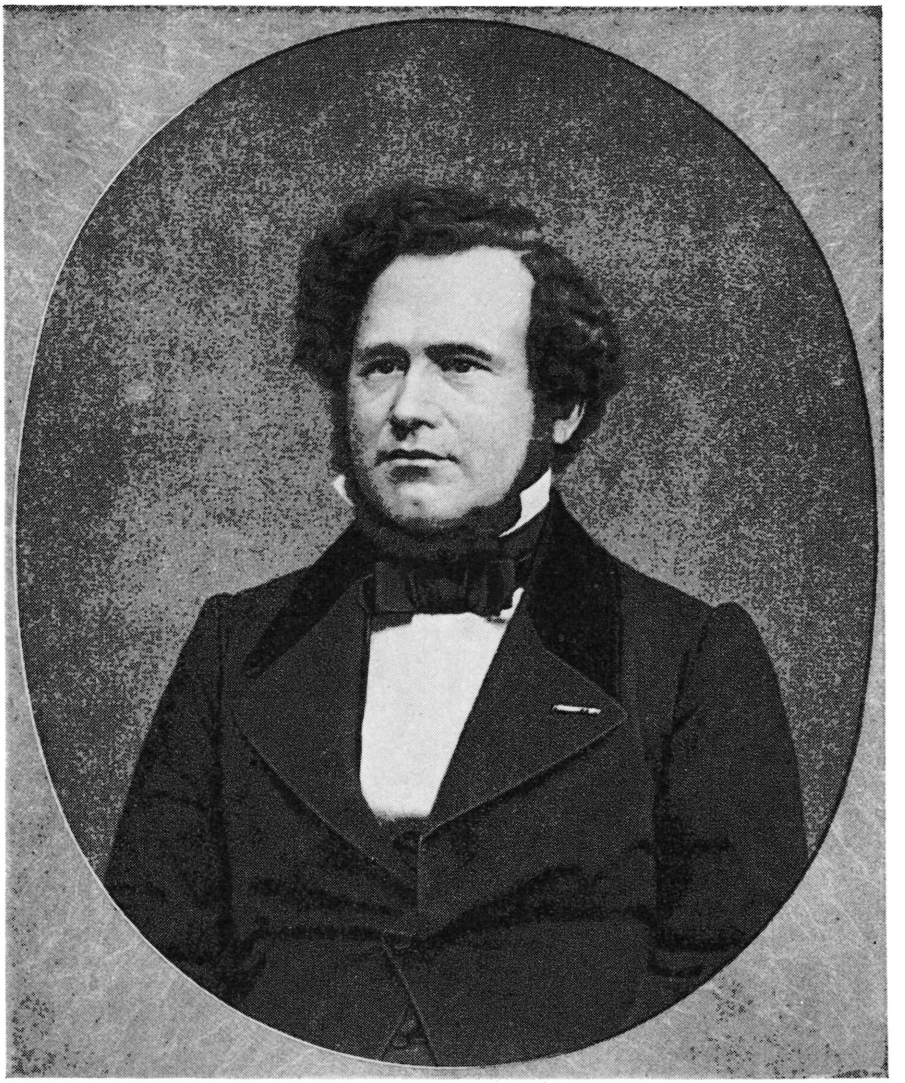

KONSEJLSPRÆSIDENT C. C. HALL.
Litografi af C. Simonsen efter daguerreotypi 1860 (Det kgl. Bibliotek).

vigholstener, vi vil ikke have noget tysk Formynderskab,« oplyste »Dagbladet«, at han havde ytret sig i så heftige udtryk imod Tyskland og tyskerne, at »Konsejlspræsidenten fandt sig foranlediget til at fralægge sig al Deelagtighed i disse raae Skjældsord.«[25] På valgdagen fik Levinson ikke engang sin stillers stemme, og der blev ikke begæret skriftlig afstemning. Ved det næste valg tre år senere indskrænkede Levinson sig til rollen som interpellant, og ved kåringen af Hall stemte kun een vælger imod, den engelskfødte professor *Stephens*. Forud for valget i 1861 havde et rygte villet vide, at formanden for den nystiftede Dannevirkeforenings repræsentantskab, cand. phil. *H. F. Poulsen* ville stille sig imod Hall, men han dementerede, og »Dagbladet« bemærkede ironisk, at Dannevirke-manden ikke vilde »paatage sig den med en eventuel Sejr over Konsejlspræsidenten forbundne Ansvarlighed og Forpligtelse.«

I 1864 var der valg både til rigsrådets folketing (novemberforfatningen) og til rigsdagens folketing (junigrundloven), og Hall blev valgt ved kåring ved begge lejligheder, uden at der kom nogen åbenbar opposition til orde mod den regerings-politik, der havde ført frem til krisen. Hall følte sin genopstilling som »en ligefrem Forpligtelse imod den Kreds, der i en saa lang Aarrække havde hædret ham med sit Valg.« Men da der året efter atter var valg til rigsrådets folketing, trak det op til opposition mod Hall. Konservative kredse, mest godsejere og embedsmænd, havde efter den ulykkelige krig samlet sig i Augustforeningen. Blandt foreningens ledere var konferentsråd *H. Raasløff*, der havde været holstensk minister i det andet ministerium Hall, og professor P. Hjort, Halls tidligere modkandidat; men ingen af disse mænd vovede sig frem mod Hall. Raasløf, der i nogle år havde været formand for Frederiksberg sogneforstanderskab, søgte valg i Aalborg, men nåede kun et kummerligt resultat. Om bestræbelserne for at styrte Hall skrev »Dagbladet«:[26] »I Københavns Amts 1ste Kreds (Frederiksberg), der lige siden 1848 har været repræsenteret af Geheimeraad Hall har Augustforeningen været meget virksom med Agitationen og har endog forsøgt at formaae en Kandidat, der deler Anskuelser med Hall, til at stille sig imod denne; da alle Forsøg i denne Retning har været frugtesløse, vil Augustforeningsmedlemmet Etatsraad O. Müller rimeligvis stille sig imod Hall. Vi nære vel ingen Tvivl om,

at dette Forsøg af Reaktionen vil vise sig ligesaa resultatløst som tidligere i denne Kreds, men vi beder dog Vælgerne være paa deres Poster og give talrigt Møde paa Valgdagen. Det er muligt, at Geheimeraad Halls Helbredstilstand ikke vil tillade ham selv at møde ved Valget, men der er da forøget Opfordring for hans mangeaarige Vælgere til ikke at udeblive.«

Oppositionen mod Hall kom offentlig til udtryk i et opråb fra tolv vælgere:

»I de mange Aar, Geheimeraad Hall har været Valgkredsens Repræsentant, have vi ikke miskjendt hverken hans gode Villie eller udmærkede Evner. Vi tvivle heller ikke om, at han jo nu vilde give sin vægtige Stemme til en heldig Løsning af Forfatningssagen, som er et af Øjeblikkets brændende Spørgsmaal; men da det, fremdeles at stemme paa og gjenvælge Geheimeraad Hall, vilde være det samme som at give ham et Tillidsvotum, og see ud, som om vi hyldede hans Politik i det hele, saa kan dette ikke gaa an. Derfor troe vi, at denne Kredses Vælgere bør se sig om efter en anden hæderlig Kandidat, og ville vi da henlede Opmærksomheden paa Højesteretsassessor, Etatsraad O. Müller som den, hvis offentlige og politiske Færd er en Borgen for hans Kvalifikationer til et saadant Tillidshverv. Han har erklæret sig villig til at lade sig stille, dersom han dertil opfordres af et større Antal Vælgere . . .«.

Etatsraad Müller havde tidligere haft sæde i folketinget, og det var ham, der i 1857 havde stillet det forslag, som gjorde Frederiksberg til en selvstændig kommune. Men den fortjeneste, han herved havde indlagt sig, var ikke tilstrækkelig til at skabe medvind for hans kandidatur. »Dagbladet« gik skarpt imod ham: »At ville fortrænge en af vort Lands mest fremragende og dygtige Mænd med en jevn Middelmaadighed er noget, som vanskelig lader sig forklare for oplyste Vælgere, og endnu vanskeligere bliver det, naar den ringere Evne og den mindre Begavelse skal søge sin Adkomst deri, at den tillige i Prøvelsens Tid er blevet sig selv utro. Thi det er Hr. Otto Müllers virkelige Adkomst til Augustinernes Tillid, at han er Renegat fra den Anskuelse, mod hvis dygtigste Repræsentant han nu opstilles.«

Müller trak sin kandidatur tilbage lige før valget, men mødte som taler på valgdagen, hvor han, idet han »med stor Udholdenhed trod-

sede Larmen og Afbrydelsen«, hævdede, at »Halls Ministerium havde været i højeste Grad ulykkeligt for Danmark.« Hall blev dog kåret så godt som enstemmigt, og det samme gentog sig ved begge valg i 1866 og ved valget i 1869. Forud for oktober-valget 1866 havde kammerassessor *P. J. Friis* meddelt vælgerne, at »jeg agter at stille mig, saafremt dertil fra d'Hrrs Side maatte gives mig tilstrækkelig Anledning.« Men det blev der åbenbart ikke givet.

I forsommeren 1870 indtrådte Hall atter i regeringen, som kultusminister i ministeriet *Holstein,* et spand af godsejere og nationalliberale. Denne samling til højre udløste en modsvarende samling til venstre, og ved valget i 1872 – det første med socialistiske kandidater – kom oppositionen mod Hall ikke fra det, »Dagbladet« i 1865 havde kaldt reaktionen, men fra venstreorienteret side. Halls modkandidat var »Nyt Aftenblad«s redaktør, premierløjtnant *V. Hartvigsen.* Nogen klar partimæssig stilling indtog Hartvigsen ikke, kun når nogen vilde betegne ham som socialist, reagerede han voldsomt. På sit første vælgermøde i Brønshøj kro, hvor de fremmødte ca. 25 vælgere lovede at stemme på ham, erklærede han, at han »ikke vilde slutte sig til det nationalliberale Parti«, og på et møde i Røde kro i Sundbyøster nogle dage senere henviste han en taler, der ikke kunde øjne forskel på de to kandidaters politik, til sin deltagelse i dannelsen af Dannevirkeforeningen, der ville modvirke Halls politik.

To dage før valget skrev den meget udbredte og populære »Folkets Avis«, der under *Erik Bøghs* fraværelse redigeredes af Halls brodersøn, løjtnant, cand. phil. *C. E. Hall:*

»Hvis Hr. Hartvigsen overhovedet repræsenterer nogen politisk Anskuelse, hvilket vi anse for meget tvivlsomt, maa det vel være en lille blid Hældning til venstre eller snarere til Socialismen – han er i hvert Fald den eneste københavnske Redaktør, der har haft den Vanskæbne at blive rost i »Socialisten,« ligesom han nu anbefales af Internationales Formand.« Bladet nedlagde alvorlig indsigelse imod »Forsøg paa at fortrænge en af vore mest fremragende Mænd til Fordel for en Person, der synes at leve i et intimt Forhold med Samfundets Fjender.« Denne karakteristik bragte Hartvigsen i affekt. Han vendte sig skarpt mod den unge Hall – »alt hvad Nevøen nu ejer, reducerer sig til Navnet« – og ville tage »under Overvejelse, hvorvidt vi ville

ofre Penge paa at faa den ansvarlige C. E. Hall dømt for hans frække og skamløse Paastand.«[27]

Efter denne optakt kunne det forudses, at selve valghandlingen i landbohøjskolens ridehus den 20. september måtte få et bevæget forløb. »En stor Del af de Tilstedeværende lagde paa en saa livlig Maade deres Følelser for Dagen, at hele Valghandlingen derved fik et saa animeret Præg, som det ellers aldrig før har været Tilfældet i denne Kreds.«[28] Hall blev hilst med »stærke Bravoraab og nogen Hyssen, hvilke Meningstilkendegivelser ogsaa ledsagede hele hans Foredrag.« Hartvigsen kritiserede Halls politik i 1863 og fandt, at der ikke »var gjort noget videre for Arbejderne«, han ønskede en udvidet folkeundervisning, flere tekniske skoler og flere fripladser i de lærde skoler. En håndværksmester blandt vælgerne stillede under bravoråb og hyssen Hall dette direkte spørgsmål: »Hvad har De udrettet for den arbejdende Befolkning i den lange Tid, De har repræsenteret Kredsen?« Hertil svarede Hall: »Enhver, som kjendte ham, maatte vide, at hans personlige Tilbøjelighed og Charakter gik i modsat Retning af en saadan Fjendtlighed (i Arbejderspørgsmaalet). Han var da ogsaa selv født i en Haandværkerfamilie. Han havde lært at kende det Tryk, der hvilede paa denne Klasse og de gode Egenskaber, der udmærkede den.«[29]

Ved afstemningen fik Hall 1153 stemmer mod Hartvigsens 325. Ligesom ved Hjorts kandidatur nitten år tidligere var modstanden mod Hall størst på Amager. Ved mødet i Røde kro, hvor ca. 300 var til stede, havde næsten alle stemmer været for Hartvigsen, mens der i Valby kro havde været over 100 imod Hartvigsen og kun 40 for. Resultaterne fra de enkelte sogne[30] viste, at Halls stilling navnlig i hans hjemsogn var urokkelig:

	Hall	Hartvigsen
Frederiksberg	783	100
Taarnby	141	156
St. Magleby	19	–
Dragør	7	–
Glostrup	37	–
Brøndbyerne	45	8
Hvidovre	76	16
Brønshøj-Rødovre	45	45

Valget havde et pudsigt efterspil, idet Hartvigsen lagde sag an mod »Dagstelegrafen«, fordi bladet i sin oversigt over valgets resultater havde forsynet hans navn med partibetegnelsen S.

Den 6. oktober 1873 kunne Hall fejre 25 års jubilæum som folketingsmand for Frederiksberg, og han hyldedes af sine vælgere ved en middag på Skydebanen, hvor *Chr. Richardt* i en sang mindede om de tunge år efter nederlaget:

Da der var ej i Luften Sang
Og nok af kolde Vinde
Du gik din gamle Rigsdagsgang
Fra Bakkegaardens Linde.

En måned senere var der atter valg til folketinget, fremkaldt af venstres første finanslov-nægtelse. Forud for valget synes der påny at have været røre på Amager. »Dagbladet« skrev advarende den 11. november: »Efter hvad der meddeles os fra Amager, drives der i Valgkredsen, særlig paa det nævnte Sted, en stærk, men hemmelig og ludskende Agitation imod Geheimeraad Halls Valg, idet det skal være Hensigten at fortrænge ham ved en Overrumpling, da det ved sidste Valg viste sig, at sligt ikke lykkes ad sædvanlig Vej. Det paastaas, at det er Hr. Hartvigsen, der atter er paa Færde.« Men Hartvigsen svarede i sit blad, at »Dagbladet« var på vildspor.

På valgdagen kom der heller ingen organiseret opposition til orde. Derimod optrådte venstremanden, seminarieforstander *Jeppe Tang,* der havde været på tale som modkandidat,[31] som interpellant, idet han stillede det spørgsmål, der var valgets kerne: Vil ministeriet gå, hvis venstre kommer tilbage som flertal. Hvortil Hall svarede, at »et saadant Udfald i og for sig ikke bringe Regeringen til at fratræde«. Ved samme lejlighed fremkaldte fhv. herredsfoged *Ole Lund* ved et spørgsmål om Nordslesvig en udtalelse fra Hall, om at »Haab om en lykkelig Afgørelse er nærmere end før.«

Hall sad så fast i sin kreds, at han ved de få valg, hvor en modkandidat var trådt frem, kunne overlade til denne at føre en kampagne og selv indskrænke sig til på valgdagen at klarlægge sin stilling til aktuelle spørgsmål. Da Hall før valget i 1876 mod sædvane holdt et

møde i Nykro på Amager, kunne han derfor minde om den valgkamp for 23 år siden, da han sidst stod på samme sted! »Siden den Tid har der ikke været nogen større Valgkamp, og han var derfor kun mødt sammen med Vælgerne paa de ikke faa Valgdage, vi siden havde haft.«

Da Hall sidste gang stod på den frederiksbergske valgtribune, den 3. januar 1879, blev han interpelleret om sin stilling til arbejderspørgsmålet. Og ligesom syv år tidligere henviste bødkersønnen fra Christianshavn til sin barndom og ungdom, idet han hævdede, at han altid havde stået i nær forbindelse med arbejderne.

Den følgende sommer blev Hall alvorligt syg under sit årlige ophold i Sandefjord, og selv om arbejdet i tinget lettedes ham, opgav han pány at søge valg. Da folketinget blev opløst den 7. maj 1881, meddelte Hall dagen efter sine vælgere, at helbredshensyn hindrede ham i at søge genvalg. Han bragte vælgerne »en dybfølt Tak for den usvækkede Tillid, de gjennem en Menneskealder have skænket mig« og takkede dem for »trofast Tilslutning i alle de 33 Aar, som ere forløbne, siden jeg ved Kredsens Valg kaldtes til Sæde i den grundlovgivende Rigsforsamling.«

LOVGIVNINGEN OM FREDERIKSBERG

HALLS navn som politiker er knyttet til hans slesvigske politik og arbejdet for fællesforfatningen, i anden række til hans indsats som kultusminister. Men selv om Hall tidligt fandt en fremskudt plads i den store politik, hindrede dette ikke, at Frederiksberg i ham havde en folketingsmand, der øvede en virkningsfuld indflydelse i lokale sager.

Den for Frederiksbergs fremtid vigtigste lov, der blev vedtaget i de 32 år, Hall var kredsens repræsentant i folketinget, var loven af 1857, der udskilte Hvidovre og gjorde Frederiksberg til en selvstændig kommune. Da denne lov, der blev forelagt som et privat forslag, kom til behandling, var Hall ministeriets chef, og han havde, i hvert fald officielt, ikke deltaget i dens udarbejdelse. Men de frederiksbergske borgere var på dette tidspunkt vel repræsenteret i folketinget, og tre folketingsmænd fra Frederiksberg havde skrevet forslaget om »Regulativ for Frederiksberg Sogns oeconomiske Bestyrelse«: den lokale birkedommer *C. N. Petersen,* der var valgt i Holstebro, formanden for

sogneforstanderskabet, den senere overpræsident i København, godsejer *E. E. Rosenørn* (valgt i Varde) og overretsassessor *Müller,* der var grundejer i sognet og repræsenterede Hillerød-kredsen i tinget.[32] Forslaget blev indbragt af disse tre herrer sammen med to københavnske venstremænd, major *v. Müllen* (Ringsted) og overkontrollør *Walther* (Præstø).

Ved første behandling mødte forslaget modstand fra folketingsmanden for Københavns 3. kreds, major *Abrahamson,* der fandt det »unaturligt at skabe en lille og ny Commune lige ved Siden af en stor«, og han formodede, at ønsket om ikke allerede nu at blive indlemmet lå i frygten for større skatter. Müller fremhævede overfor kritiken, at forslaget var udtryk for et levende ønske hos den frederiksbergske befolkning, hvad et nylig afholdt møde havde vist. Og han sluttede med denne appel til Hall: »En Beretning om, hvad der passerede paa hint Møde, tilligemed Protester fra Sognet, forsynet med en stor Mængde Underskrifter, er i disse Dage leveret den høiagtede Cultusminister, der repræsenterer det District, hvortil Frederiksberg Sogn hører, ligesom han ogsaa er Grundejer der i Sognet. Forslagsstillerne have gjort Regning paa hans formaaende Bistand ved denne Sag, ligesom de ogsaa haabe, at han ikke vil nægte os næste Gang at møde her i Tinget, hvis han dertil have Lejlighed«.

Forslagets overgang til 2. behandling vedtoges med 59 stemmer mod 2, men da der ikke var stillet forslag om udvalg, udbrød Monrad: »Vil det dog ikke være nødvendigt at nedsætte Udvalg. Her er saa mange Frederiksbergere, men jeg ved ikke, om her er Valbyere?« På denne foranledning vedtoges det med 47 stemmer mod 13 at nedsætte et 5 mands udvalg, der kom til at bestå af tre af forslagsstillerne: Rosenørn, der blev formand, Müller som ordfører og major Müllen samt brygger *J. C. Jacobsen* (valgt i Københavns 7. kreds) og modstanderen, major Abrahamson. Der truede således ikke forslaget nogen fare under den fortsatte behandling.

Ved 2. behandling tog Hall ordet og fremhævede ud fra sin årelange erfaring som medlem af sogneforstanderskabet, at det var hans »Overbevisning, at det her Foreslaaede vil blive til lige stor Fordel for Hvidovre og Frederiksberg Sogne«. Ved denne lejlighed tog den københavnske etatsråd, kaptajn *Schovelin* til orde imod forslaget, og

han fandt, at rigsdagen ellers ikke tager »saa meget Hensyn til de Folk, der ere interesserede i Sagen«. Indenrigsminister *Bangs* udtalelser røbede ingen større glæde ved forslaget, hvad der fik oberst *Tscherning* til at hævde, at ministeren gik for meget ind for »den københavnske Erobringssyge«. Tscherning havde »endnu ikke hørt et eneste Ord udtalt, som berettiger København til at forlange sin Næstes Gods«. Debatten sluttede med, at folketinget vedtog loven med 61 stemmer mod 2.

I landstinget mødte Hall for indenrigsministeren, og hans interesse for forslaget – hvorom han gjorde den personlige bemærkning, at »jeg vil efter Loven komme til at svare min Del, men det finder jeg fuldkommen i sin Orden« – var betydelig mere uforbeholden end hans kollegas. Forslaget blev ivrigt kritiseret af *Orla Lehmann,* men fandt støtte hos *Balthazar Christensen,* der ejede gården »Grøndal«. Ordføreren i landstinget var den frederiksbergske professor *Vilh. Bjerring,* valgt i Randers.

Ved denne lov af 29. december 1857 havde Frederiksberg fået sikret en tilværelse som selvstændig kommune, selv om forkæmperne i folketinget havde måttet akceptere ordet midlertidig i lovens titel. Men ved næringsloven af samme dato var der givet København en beskyttelse i forhold til oplandet, som bevirkede, at Frederiksberg næringsretlig fremdeles var et landdistrikt og derfor ikke nåede den økonomiske fremgang, der ville være indtruffet under friere forhold. Hall indbragte derfor efter kommunalbestyrelsens opfordring i november 1865 – vendt tilbage fra storpolitiken og dens nederlag – en lov om udvidet næringsfrihed for Frederiksberg Kommune. Dette forslag fandt en modstander i den københavnske borgmester *L. C. Larsen* (3. kreds), der hævdede, at man på denne måde »opretter en Kjøbstad, der er mere priviligeret end nogen som helst anden By i Riget, en Kjøbstad, der har alle Kjøbstadens Rettigheder, men ingen af dens særlige Byrder«.

Som argumenter for større næringsfrihed fremførte Hall, at der siden 1. januar 1862 var indrømmet Frederiksberg fire nye næringsbevillinger, men afslået 80, samtidig med at befolkningen i løbet af de sidste fem år var steget fra 8.000 til 12.000. På Frederiksberg fandtes kun tre urtekræmmere, mens København havde nogle og tredive for

hver 12.000 beboere, og hele Frederiksberg havde ti høkere, hvorimod en tilsvarende københavnsk befolkning havde 40-50. Om sit personlige forhold til sagen gjorde Hall denne bemærkning: »Det ærede Medlem vil maaske svare, at jeg seer den fra et frederiksbergsk Standpunkt, men jeg maae tilstaae, at jeg efter min Stilling ikke kan være saa særdeles paavirket deraf, netop paa Grund af, at den Deel af Frederiksberg, hvortil jeg nærmest hører, ikke vil komme til at have videre Fordel af det Forslag, her ligger for«.

I udvalget, der valgte Hall til formand og ordfører, dannede L. C. Larsen mindretal med et forslag om at forhøje bygningsafgiften for den del af Frederiksberg, der på tre sider omgives af København. Forslaget, der støttedes af indenrigsminister *Estrup,* blev forkastet med 42 stemmer mod 25, og da borgmester Larsen ved 3. behandling mødte med et forslag om at indføre den københavnske bygningsafgift for den del af Frederiksberg, der ligger inden for Pileallé-Allégade-Falkonerallé, voksede majoriteten mod forslaget til 58 mod 17. Halls forslag passerede derefter gennem landstinget uden anden omtale end nogle kølige bemærkninger af indenrigsministeren.

I samlingen 1868-69 fik folketinget oversendt fra landstinget et forslag om Frederiksberg med flere kommuners styrelse. Hall var imod forslagets bestemmelser om, at birkedommeren skulle være født formand i kommunalbestyrelsen, og at kommunen skulle sortere under amtsrådet i stedet for direkte under indenrigsministeriet. Under disse omstændigheder ville han hellere helt undvære loven, hvilket også lykkedes, idet det folketingsudvalg, han blev formand for, ikke nåede at gøre sin betænkning færdig så betids, at den kunne komme til behandling, inden samlingen sluttede.

Selv om Hall's indsats for særlige frederiksbergske forhold var såre beskeden, set i lyset af hans øvrige politiske gerning, var de opnåede resultater betydningsfulde nok, og den udvidede næringsfrihed var en forudsætning for den vækst ,der skabte bykommunen Frederiksberg.

Den 1. april 1879 havde Hall for sidste gang ordet i folketinget. Derefter forstummede en stemme, der ofte – omend sjældnere med årene – havde lydt og altid samlet tingenes opmærksomhed på det gamle Christiansborg.

VILH. BISSENS STATUE AF HALL I SØNDERMARKEN. (Fot. Erik Petersen). Statuen står lige inden for indgangen fra Pileallé, kun få skridt fra Ny Bakkegaard. Ved indvielsen sagde kammerherre *C. St. Bille* i sin afsløringstale: »Om Hall havde havt Seir og Lykke med sig i sin store Gjerning, da havde vi ikke rejst hans Statue her i denne Have, men da havde den kneiset paa vor første Plads«. »Der gik – skrev *Henrik Cavling* i sit referat i »Politiken« – igennem Billes Tale en Understrøm af Vemod over, at Statuen skulde rejses for et Sogn og ikke for et Folk«.

NOTER

1. *Frederik Barfod:* »Et Livs Erindringer« 1938, s. 133.
2. »Dagbladet« 16. 8. 1888.
3. *Johanne Luise Heiberg:* »Et Liv gjenoplevet i Erindringen« 1944, I s. 283.
4. *Vilhelm Topsøe:* »Politiske Portrætstudier« 1878, s. 137-38.
5. »Tilskueren« 1904.
6. *C. St. A. Bille i Bricka:* Dansk biografisk Leksikon.
7. »Almuevennen« 21. 8. 1848.
8. I sin anmeldelse af *Neergaards:* »Under Junigrundloven« i »Historisk Tidsskrift« 6 IV skrev *C. St. A. Bille,* at »Forfatteren tager fejl, naar han blandt Medlemmerne af den Ottemands-Komité, som fra et liberalt Standpunkt bekæmpede Bondevennerne i Østifterne .... nævner Geheimearkivar Wegener. Denne, der kun nødigt modtog Kongevalg, har – jeg har den nys afdødes skriftlige Erklæring – ikke deltaget, hverken dengang eller senere, i politiske Agitationer«. Komitéens opråb, der er dateret 12. september, er trykt i »Berlingske Tidende« den 13. og i »Fædrelandet« den 16. s. m. Blandt underskriverne er »C. F. Wegener, Geheimearchivar, Forfatter af Bondekrøniken«, og der forekommer ikke i noget af bladene nogen rettelse i de følgende dage.
9. For Københavns amts nordre og søndre del havde listen de samme kandidater som bondevennernes liste: gårdejer *Ole Nielsen,* Havsgaard, og proprietær *W. Thalbitzer,* Kathrinebjerg. Af disse faldt Ole Nielsen, mens Thalbitzer valgtes.
10. »Berlingske Tidende« 16. 9. 1848.
11. *C. C. Hall:* »Til Vælgerne i Kjøbenhavns Amts 1ste Valgdistrict« 1848.
12. »Berlingske Tidende« 4. 10. 1848.
13. Ved det næste valg indvalgtes etatsråd Povelsen i folketinget i Kalundborg-kredsen, men døde få måneder senere.
14. »Berlingske Tidende« 20. 11. 1849.
15. Ved valget 1853 opnåede Thyboe 484 st. i Ringsted-kredsen mod etatsråd Spandet's 532.
16. »Fædrelandet« bragte 13.8. 49 »En Vælgers« referat af valget, som Thyboe den 21. 8. sst. betegnede som mangelfuldt, ensidigt og fordrejet.
17. 5. 2. 1853.
18. 11. 2. 1853.
19. »Flyveposten« 23. 2. og »Almuevennen« 25. 2. 1853.
20. »Fædrelandet« 11. 2. 1853.
21. *P. Hjort:* »Udvalg af Breve. Ny Samling« 1869, s. 390.
22. »Dagbladet« 2. 12. 1854.
23. »Dagbladet« 15. 6. 1858.
24. »Fædrelandet« 9. 6. 1858.
25. 29. 6. 1858.
26. 22. 5. 1865.
27. »Nyt Aftenblad« 18. 9. 1872.
28. »Dagbladet« 21. 9. 1872.
29. »Berlingske Tidende« 21. 9. 1872.
30. Den samlede valgdeltagelse i kredsen var godt 25 pct., i Frederiksberg sogn 31 pct.
31. *H. Wulff:* »Den danske Rigsdag« 1882, s. 137. I 1876 var Tang godsejer Scavenius' modkandidat i Storehedinge, og året efter arvede han Svendborg-kredsen efter I. A. Hansen.
32. Efter denne indsats for den frederiksbergske selvstændighed valgtes *Müller* det følgende år til folketingsmand for Københavns 3. kreds, men udtrådte af tinget den 9. august 1860.